

ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ, ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (HUMAN RIGHTS DURING THE WAR, ARMED CONFLICT) – права, що були прописані у 4-х Женевських конвенціях 1949 року; регулюють як відносини між державами у період збройної боротьби, так і відносини у зв'язку з такою боротьбою (режим поранених, військовополонених, укладання угод про перемир'я, підписання мирних договорів); включають заборону на: посягання на життя і фізичну недоторканність, зокрема всякі види убивств, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і катування; взяття заручників; посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе звернення; засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями. Пораненим і хворим гарантується надання допомоги.

Міжнародні правила, що регулюють відносини між воюючими державами, виникли у глибокій давнині і тривалий час існували у вигляді міжнародних порядків, а, починаючи з XIX століття, стали перетворюватися у договірні норми на спеціальних конгресах і конференціях (Паризький конгрес 1856 року, Гаазькі конференції миру 1899 та 1907 років). І хоча деякі з них уже не повністю відображають рівень сучасних засобів ведення війни, значення їх полягає не в окремих положеннях, а в закріпленні основного принципу – гуманізації ведення бойових дій.

Із появою більш могутніх засобів ураження та ускладненням збройної боротьби війна набуває все більш винищувального та руйнівного характеру. При цьому неухильно зростає чисельність жертв серед мирного населення. Так, у Першій світовій війні загинуло більше 10 млн. осіб, з яких 95% складали військовослужбовці та 5% – цивільне населення. У Другій світовій війні було вбито близько 50 млн. осіб, з яких 52% – військовослужбовці та 48% – мирні мешканці. А в локальних війнах і конфліктах 1945 – 2010 рр. втрати досягли 59 млн. осіб, із них близько 75% – цивільне населення. Такі жахливі втрати пояснюються не лише підвищенням ефективності засобів ураження, а головним чином, їх варварським застосуванням та порушенням прав людини під час ведення збройних конфліктів.

Прогресивні держави активно виступають за затвердження і розвиток міжнародно-правових норм, що обмежують сваволю тих, хто воює, та спрямовані на заборону жорстоких засобів і методів ведення бойових дій.

Міжнародне право, яке контролює використання сили в міждержавних стосунках, розподілено на правила, що застосовуються у мирний час, і правила, що застосовуються під час війни. Але сучасні концепції війни і миру настільки переплітаються чи доповнюють одна одну, що не завжди можливо їх чітко розділити. У XXI сторіччі воєнні дії (збройні конфлікти) розпочинаються і виникають у багатьох куточках світу, однак лише деякі з них супроводжуються оголошенням війни. З кожним роком спектр таких конфліктів розширюється і стає дедалі складнішим.

Варто зазначити, що закони збройного конфлікту застосовуються більшістю цивілізованих країн світу до всіх обставин, за яких збройні сили ведуть бойові дії, незалежно від того, чи є вони оголошеними або іншим чином визнаними воєнними діями. Отже, закони війни мають застосовуватися до всіх воєнних дій із використанням збройних сил, незалежно від характеру, напруженості або тривалості конфлікту.

Як галузь міжнародного права, право війни є сукупністю міжнародно-правових норм, що застосовуються воюючими сторонами в міжнародних і не міжнародних збройних конфліктах, що регулюють застосування засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечують захист поранених, хворих, військовополонених і цивільного населення, встановлюють міжнародно-правову відповідальність держав та кримінальну відповідальність окремих осіб за їх порушення.

За сучасних умов у період швидкого розвитку військових технологій і оперативної майстерності, поширення збройних конфліктів різної інтенсивності, підтримки окремими країнами тероризму стає поширеною практика відмови таких країн визнавати право війни як обов'язкове. Брак досконалості в поняттях традиційного права, а також невизначеність його тлумачення зумовили необхідність оформлення права війни письмовими міжнародними нормативно-правовими актами, такими як угоди та конвенції, які відіграють основну роль у розвитку права збройних конфліктів. Норми права, визначені міжнародними угодами та конвенціями, є обов'язковими лише для тих країн, що їх ратифікували.

Україна як суб'єкт міжнародного права взяла на себе правові зобов'язання безумовного дотримання міжнародних правових актів, що підписані нашою державою, в т.ч. конвенцій, договорів та угод, які регулюють право збройного конфлікту (право війни). Безперечно, для дотримання правил збройного конфлікту їх потрібно знати не лише

військовослужбовцям усіх рівнів, а й цивільному населенню, на території якого може спалахнути такий конфлікт.

Предметом регулювання права війни, що стосується збройних конфліктів, є як відносини між державами у період збройної боротьби, так і відносини у зв'язку з такою боротьбою (режим поранених, військовополонених, укладання угод про перемир'я, підписання мирних договорів).

До числа основних міжнародно-правових актів, що регулюють відносини між державами в період збройних конфліктів, належать:

- Паризька декларація від 16 квітня 1856 року про морську війну;
- Декларація 1868 року про відміну вживання вибухових і запальних куль;
- Декларація 1899 року про невживання куль, що легко розгортаються або сплющуються;
- Гаазькі конвенції (ГК) 1899 і 1907 років;
- Лондонська декларація від 26 лютого 1909 року про право морської війни;
- Женевський протокол від 17 червня 1925 року про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів;
- Правила про дії підводних човнів по відношенню до торгових суден у воєнний час (Додаток до Протоколу, підписаного у Лондоні 6 листопада 1936 року);
- Конвенція 1948 року про попередження геноциду і покарання за нього;
- Женевські конвенції (ЖК) 1949 року про захист жертв війни і Додаткові протоколи № 1 і № 2 до них.

Перша Женевська конвенція – про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях.

Друга Женевська конвенція – про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали аварії корабля, із складу збройних сил на морі.

Третя Женевська конвенція – про поводження з військовополоненими.

Четверта Женевська конвенція – про захист цивільного населення під час військових дій.

Додатковий протокол № 1 до Женевських конвенцій (102 статті) регулює міжнародні збройні конфлікти. Основні положення стосуються захисту цивільного населення від небезпеки війн не вибіркового характеру і наслідків тотальної війни.

Цивільне населення не повинно зазнати нападу, забороняються так звані «килимові» бомбардування міст. Заборонено руйнування і знищення об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення; використання голоду, як засобу боротьби проти цивільного населення; напад може бути спрямованим лише проти військових об'єктів.

Додатковий протокол № 2 до Женевських конвенцій (28 статей). Цим протоколом регулюються ситуації збройних конфліктів не міжнародного характеру, тобто внутрішніх конфліктів, цивільних війн, у ході яких зіштовхуються урядові війська і повстанці. Протокол установлює повагу фізичної і моральної недоторканості індивідуума (заборона катувань), гуманне поводження з особами, позбавленими свободи. Розроблене положення про турботу та захист жінок і дітей, сприяння возз'єднанню роз'єднаних сімей.

У Женевських конвенціях зазначено, що ці Конвенції будуть застосовуватись за сприяння та під контролем держав-заступниць, на яких покладається охорона інтересів сторін, що знаходяться у конфлікті.

Гаазькі конвенції умовно можна поділити на чотири.

Перша Гаазька конвенція визначає форми, способи та правила ведення сухопутної та морської війн. Друга – форми, способи та правила ведення повітряної війни. Третя – заборонені методи та засоби ведення війни. Четверта – спрямована на захист культурних цінностей, які опинилися в районі ведення війни чи збройного конфлікту.

Україна, ратифікувавши усі міжнародні угоди з права війни (збройного конфлікту), сумлінно виконує обов'язки, які на неї покладаються щодо впровадження норм права в національне законодавство.

Право війни (збройного конфлікту) перебуває у тісній взаємодії з внутрішньодержавним (національним) правом. Для забезпечення реалізації міжнародних зобов'язань на національному рівні передбачене застосування його у відповідних положеннях, законах та інших нормативно-правових актах держави.

Україна є учасницею більшості міжнародних договорів з питань права війни (збройного конфлікту). Слід зазначити, що згідно зі ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Права поранених та хворих у військових конфліктах. Поранені та хворі, незалежно від кольору шкіри, релігії, статі, національного або соціального походження, політичних та інших переконань, користуються однаковим заступництвом конвенцій. Сторони, що знаходяться у конфлікті, зобов'язані здійснювати такі дії стосовно поранених, хворих: ставитися з повагою, гуманно, вони повинні бути захищені від несправедливості та від небезпеки, від наслідків воєнних дій, а також від можливостей посягання на недоторканість їх особистості. По відношенню до всіх поранених і хворих, незалежно від того, до якої сторони вони належать, забороняються такі дії: медичні або наукові експерименти, хірургічне вилучення органів для пересадки, усякі види вбивств, фізичного каліцтва, торттури, мордування, взяття заручників, посягання на людську гідність (образливе чи принизливе поводження), застосування покарання без попереднього судового рішення.

Заступництво конвенцій поширюється також на всіх осіб, які рухаються слідом за збройними силами та входять до їх складу, а також на військових кореспондентів, особовий склад робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил, на членів екіпажів торговельного флоту, на населення не окупованої території, що при наближенні неприятеля стихійно береться за зброю для боротьби з військами противника, які вторглися і відкрито носять зброю, дотримуються законів і звичаїв війни.

Поранені та хворі, які опинилися на території нейтральної держави, підлягають інтернуванню (інтернування – примусове вислання іноземних громадян в особливі місця (поселення) у зв'язку зі збройним конфліктом), а ті, які потрапили під владу неприятеля, вважаються військовополоненими і до них застосовуються відповідні норми міжнародного права.

Відповідальність за порушення норм права війни (збройного конфлікту). Відповідальність може бути колективною та індивідуальною відповідальність конкретних правопорушників. Кожна країна, що підписала Конвенції, бере на себе зобов'язання ввести у своєму законодавстві в дію норми, що забезпечували б ефективне кримінальне переслідування осіб, які скоїли або наказали скоїти ті чи інші серйозні порушення, що передбачені Конвенціями. У главах XIX «Злочин проти встановленого порядку несення військової служби» XX «Злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку» Кримінального кодексу України знайшли своє відображення обов'язки держави з виконання Женевських конвенцій щодо кримінального переслідування осіб, винних у серйозних порушеннях. Статті даних розділів передбачають кримінальну відповідальність за мародерство, насильство над населенням у районах воєнних дій, погане поводження з військовополоненими, незаконне носіння знаків Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними. Однак, хоча закон і ставить покарання в залежність від обтяжуючих обставин злочину, але іноді ступінь скоєних злочинів (порушення прав людини) не знаходить адекватного співвідношення з відповідальністю за їх порушення.

Література

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К. : Преса України, 1996. — 80 с.
2. Довідник з міжнародно-правових актів щодо засад демократії і прав людини. — К. : МО України, 2001. — 191 с.
3. Міжнародне гуманітарне право. — К. : Варта, 2007. — 176 с.
4. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. — М. : Международный Комитет Красного Креста, 2001. — 456 с.

© ***Світлана Ситняківська***